

מחשבות על המחקר האתנוגרפי

יהודה בר שלום

לפי הערכות שונות, המחקר האתנוגרפי הוא הנפוץ ביותר בקרב חוקרים איכותניים בשדה החינוך, והוא פופולרי מאוד גם בשדות סמוכים (Pole & Morrison, 2003). למרות שברחבי העולם הגישה האתנוגרפית ושיטות המחקר הקשורות בה נלמדות בקורסים ותיקים ומרובי טקסטים, עדיין שוררת אי-הסכמה, או שמא נאמר, דיאלוג תמידי, אשר לעיסוק באנתרופולוגיה בכלל ובאתנוגרפיה בפרט. נדמה שחוקרים הבוחרים בגישה האתנוגרפית מודעים לעמימות הנלווית למשמעות המושג. מבקרי האתנוגרפיה גורסים שזאת בעצם האכסניה של אלה אשר במחקרם "הכול הולך והכול מותר". לעומתם, מצדדי המחקר האתנוגרפי מצביעים על האושר הרב שבגישה מחקרית זאת, המאפשרת לפרש ולפענח מצבים תרבותיים תוך התחשבות בהקשר (Atkinson & Hammersley, 2000).

ובכל זאת הגדרה

מקובל לחשוב על אתנוגרפיה כעל גישה מחקרית העוסקת באיסוף נתונים בזירה תרבותית כלשהי. איסוף הנתונים נועד ליצור מסמך המתאר, ולרוב גם מפרש, את התרבות הנחקרת (Peacock, 1996). בניגוד למחקרים המנסים לבודד משתנים, באתנוגרפיה הגישה המחקרית היא הוליסטית, כלומר, ההתייחסות היא למרב (אם לא לכל) המשתנים שהחוקר נתקל בהם במסגרת עבודתו בשדה. החוקר הוא בדרך כלל צופה משתתף; הוא אינו חלק מהתרבות, הוא אינו מנסה "להפוך ל-native", אך הוא חי מספיק זמן באתר הנחקר כדי שיהיה חשוף להתנהגויות שבדרך כלל נשמרות כטאבו מול זרים. החוקר, אם כן, צופה בנחקריו, משוחח עימם ולעתים, ברשותם, גם מצלם אותם בטכנולוגיות שונות. מי שמשתמש בגישה זאת מאמין שראוי לפרש התנהגות אנושית ותרבות - רק בתוך ההקשר שבו הפעילות או ההתנהגות מתבצעת (Peacock, 1996).

נדמה שרבים מהעוסקים בתחום המחקר האתנוגרפי יסכימו עם ההיגדים הבאים של פול ומוריסון (Pole & Morrison, 2003) לגבי מהות המחקר האתנוגרפי:

1. מיקוד באתר והתרחשויות ספציפיות.
2. התייחסות רחבה להתנהגות חברתית באתר ובאירועים המתוארים.
3. שימוש באמצעי מחקר שונים, הכוללים איסוף נתונים בגישה איכותנית (ולעתים ייתכן גם כמותית), אך הדגש הוא על הבנת ההתרחשות באותו אתר או אירוע ספציפי.

4. דגש על נתונים וניתוח הנע מתיאור עבה (thick description)¹ לזיהוי המשגות ותאוריות המעוגנות בנתונים העולים מהאתר או מהמקרה הספציפי.
5. דגש על מחקר מעמיק המאפשר חשיפה למורכבויות של האתר, המקרה או האירוע. דגש זה חשוב יותר מההכללה המקובלת בגישות מחקר אחרות.
- אלה, כאמור, הם מאפיינים של מחקר אתנוגרפי. לקומט ושנסול (LeCompte & Schensul, 1999) מוסיפים להיגדים אלה את הצורך במחקר אתנוגרפי שתהיה בו הצגה מדויקת של הרהוריהם ופרשנותם של הנחקרים; שימוש בחשיבה אינדוקטיבית לצורך בניית תאוריה תרבותית לוקאלית; מסגור החוויה האנושית במסגרת סוציולוגית היסטורית; ושימוש במושג תרבות כעדשה המאפשרת לפרש את הממצאים.

התפתחותה של האתנוגרפיה

האתנוגרפיה בראשיתה זוהתה בעיקר עם חוקרים שהלכו לחיות עם בני תרבויות "אקזוטיות" כדי לצפות בהם (Peacock, 1996). אולם, במשך השנים הגישה האתנוגרפית חדרה אל כלל מדעי החברה, כאשר חוקרות וחוקרים החלו לצפות בתרבותם הם - מעשה שבאנתרופולוגיה הקלאסית נחשב בלתי-אפשרי בגלל היעדר הריחוק הרצוי בין החוקר לנחקרים. כמו כן, יש בעשורים האחרונים נטייה לטשטוש גבולות בין אתנוגרפיה לסוגי מחקר איכותני אחרים. אנו נמצאים בתקופה שגירץ (Geertz, 1983) הגדיר כתקופה שבה מיטשטשים הגבולות בין סוגות הכתיבה (blurred genres). גירץ גילה אצל חוקרים רבים נטייה לערבוב ז'אנרים בכתיבתם, והוא שם לב שאנלוגיות מתחום עולם מדעי הרוח החלו להשפיע משמעותית על המשגותיהם של חוקרים אתנוגרפיים בפרט ושל חוקרים מהעולם האיכותני בכלל. עוד מושג המאפיין את הגמישות של המחקר האתנוגרפי בימינו הוא השימוש בבריקולאז' (bricolage). זהו מושג המתאר את היכולת של החוקר להבנות את המחקר באמצעות הכלים הזמינים בשדה הספציפי. בין הכלים האלה ניתן, ואף חשוב, לכלול את הנרטיב האישי של החוקר ככלי נוסף ומשמעותי להבנה של נקודת מבטו בעת שהוא מפרש את ההתרחשויות שלפניו. במילים אחרות, הבריקולאז' מעודד את החוקר לא להיות כבול בגישות אורתודוקסיות ונוקשות, שהן לעתים מחוץ לצורך ולהקשר הנחקר, אלא להשתמש בנמצא וביעיל ובתוך כך לשמור על רצינותו ועל עומקו של המחקר (Kincheloe & Berry, 2004).

1 תיאור עבה של ההתרחשות, על פי גירץ, הוא תיאור של ההתנהגות המלווה בתיאור ההקשר, ההופך את ההתנהגות למובנת לאדם מבחוץ (Geertz, 1973).

אתנוגרפיה וביקורת החברה

נדמה שאחד ההישגים הגדולים בשינוי שחל בשיח האתנוגרפי הוא שינוי המיקוד בפירוש של התרבות של האחר מ"אקזוטית" ו"אחרת" למיקוד נוסף - ביקורת החברה המערבית הצרכנית, המייצרת תסכול וניכור לעומת תרבויות שנתפסו כבריאות יותר וכבעלות לכידות חברתית ומשמעות גבוהה יותר ביחס למוכר במערב (Peacock, 1996). כלומר, בשלב מסוים של התפתחות השיח האתנוגרפי החלו חוקרים לשאול "האם באמת הברירה שלנו לקיום האנושי היא הטובה ביותר?" "האם אנו יכולים ללמוד רבות מהילידים?"² נוסף על כך, חוקרים החלו להשתמש בכלים האתנוגרפיים על מנת להראות בצורה משכנעת מנגנונים של הדרה ושל שכפול יחסי כוח חברתיים בחברות מערביות. בולטת במיוחד היא עשייתו של אוגבו במחקר בתי ספר (Ogbu, 1987, 2002). אוגבו, מהגר ניגרי שלמד אנתרופולוגיה בברקלי, חקר שנים רבות את התרבות האפרו-אמריקנית, במיוחד בהיבטיה הבית-ספריים. הוא זיהה בקרב הצעירים האפרו-אמריקניים תת-תרבות, המזכירה קסטה נמוכה בהודו, שיש לה השפעה שלילית ביותר על חבריה. עצם ההשתייכות לקסטה, גרס אוגבו, משפיעה לרעה על מוטיבציה, על הישגים לימודיים ואף על תוצאות של מבחני משכל. כמו כן, הוא זיהה תופעה של תלמידים רבים המעדיפים להשיג ציונים נמוכים מתוך בחירה כדי לא להיתפס ככאלה "שמתנהגים כמו לבנים" (שם). בישראל, קרניאלי זיהתה תופעה דומה, של בני נוער לא מבוססים, היוצרים תת-תרבות כנגד "המבוססים" - הנתפסים ככאלה שאין רוצים להיות בחברתם - וכנגד הממסד הבית-ספרי, המזוהה כמי שאינו רוצה בהם בין כתליו (קרניאלי, 2004). כמו אוגבו, קרניאלי מסיקה שהכישלון העיקרי הוא של מערכת החינוך שאינה משכילה ליצור עבור אותם ילדים תחושה של שייכות, תחושה שבית הספר הוא "גם המקום שלהם". בהקשר זה מומלץ מאוד לקרוא את ספרו של וקסלר (Becoming Somebody, Wexler, 1992), שבו הוא מתאר מחקר שהוא ערך בשיתוף צוות חוקרים גדול בשלושה בתי ספר במשך תקופה ארוכה. וקסלר הבחין, באמצעות תצפיות וראיונות עומק, כיצד בתי הספר והילדים הלומדים בהם מייצרים, כל אחד על-פי מיצובו החברתי, זהות העולה בקנה אחד עם השייכות לקסטה ולציפיות של המעמד הנמוך, של המעמד הבינוני ושל המעמד הגבוה. הוא מוצא את שהוא מכנה "כלכלות סימבוליות מובדלות" בכל אחד משלושת בתי הספר. כלכלות אלה הן מרחבי שיח שבהם הזהויות נלמדות ומועברות בידי המשתתפים בשיח.

המחקר האתנוגרפי מסייע להבין תופעות חברתיות מורכבות בשדות שונים ומגוונים. סודהיר ונקטש התפרסם כסוציולוג ש"באמת רצה להיות ברחובות". לאחר מסכת

2 תובנות של המחבר משיעורי פסיכולוגיה אנתרופולוגית עם פרופ' צ'רלס הרינגטון בעת הלימודים לדוקטוראט באוניברסיטת קולומביה.

תלאות מורכבת, הוא הצליח להתחבר למנהיג כנופיית קראק בשם ג'ייטי (JT) ולתת תשובות לשאלות קשות כמו "אם סוחרים סמים מרוויחים כל כך הרבה כסף, מדוע הם עדיין חיים עם אימא?" התשובה לכך היא שהם אינם מרוויחים הרבה כסף כלל. במחקר ארוך, שכלל אין-סוף תצפיות וראיונות, גילה ונקטש, בסיועו הרב של ראש הכנופיה (בעצמו בוגר קולג') ששוב, כמו במחקרה של קרניאלי, הצעירים הללו קיבלו מהכנופיה את מה שהממסד לא הצליח לתת להם. הם היו מוכנים למות (ובמקרים רבים כך עשו, בגיל צעיר) בשם ערך ההשתייכות לקבוצה, המשמעות והנאמנות (Venkatesh, 2008). מחקרים אתנוגרפיים מסייעים בידינו לזהות כישלונות ממוסדים נוספים: הרצוג מראה במחקרה כיצד מוסד הקליטה של עולי אתיופיה, במקום להעניק להם כלים להשתלבות פרואקטיבית בחברה, רק מנציח את תלותם ואת היחלשותם. לדעת הרצוג, מרכז הקליטה הופך למה שפוקו מכנה "מרחב שליטה נאור" (Foucault, 1977) אצל הרצוג, 1998).

נוסף על ביקורת על מצבים חברתיים, כאשר החוקר מוצא בתרבות מסגרות חברתיות או חינוכיות העוסקות בתיקון חברתי, כמו תיקון שסעים, סיוע לאוכלוסיות מוחלשות, גישור בין אוכלוסיות בסכסוך וכדומה, הוא יכול לסייע לאלה המעוניינים ללמוד ממודלים של הצלחה (רוזנפלד, 1997), בתקווה שהקורא יוכל להשתמש בחלק מהמסקנות העולות מהמחקר בהקשר דומה (ראו מודלים של עבודה בבתי ספר כמו קדמה, ביאליק, קשת ונווה שלום, העוסקים בטיפול בשסעים עיקריים בחברה הישראלית (Bar Shalom, 2006; Bar Shalom & Krumer Nevo, 2007). זאת ועוד, כלים אתנוגרפיים יכולים לשמש חוקרים המתעדים את עבודתם, תוך התייחסות להתנהגותם שלהם ולהתנהגות המשתתפים באירועים המתוארים במחקר (ראו למשל מודל עבודה עם פרחי הוראה על פיתוח רגישות רב-תרבותית במכללה להוראה, Bar Shalom, Diab & Rousseau, 2008).

מקומו של החוקר

עד כה הבחנו שהמחקר האתנוגרפי, כפי שמציינת קסל (Cassell, 2002), עבר גלגולים רבים מהשלב שבו חוקרים ניסו להציג עצמם כבעלי עמדה מדעית-ניטרלית ולא משפיעה, מעין "זבוב בקיר" שמתעד בצורה אובייקטיבית את התרבות הנחקרת³, עד לשלב הנוכחי, שבו החוקרים מערבבים ז'אנרים, קוראים לנחקרים משתתפים ואף

3 כמו כן, קסל גורסת שהשאיפה להיות מדעי ואובייקטיבי, ואף לטעון שהחוקר מסוגל דלא להשפיע על השדה בנוכחותו הייתה תמיד נפוצה יותר בקרב הסוציולוגים מאשר בקרב האנתרופולוגים (Cassell, 2002).

כוללים את עצמם כחלק מהשדה הנחקר, וכן עורכים מחקרים, לעתים אמנסיפטוריים,⁴ תוך חיפוש מתמיד אחר תובנות חדשות. נדמה שקולות מעניינים ביותר עלו בשני העשורים האחרונים מחוקרים הנמנים עם תת-קבוצות מודרות כמו קבוצות מיעוט ומבצעים אתנוגרפיה בתרבותם הם. ועל כן נכנה אותם "חוקרים ילידיים" (Banks, 1994; Ladson-Billings & Tate, 1995; Padilla, 1992). ניתן לסכם ולומר, שעקב השינוי במעמדו של החוקר ובעקבות הדמוקרטיזציה של ההליכים המחקריים, וכן משום שלעתים החוקר מכיר את התרבות במידה שבה מכירים אותה המשתתפים האחרים (ה"ילידים" במחקר האתנוגרפי הקלאסי) - נוצרות אתנוגרפיות רבות שהן בעצם דיאלוג פרשני, לעתים שיתופי, הנובע מיחסי קרבה בין החוקרים לבין המשתתפים. ג'נל קטלין, לדוגמה, היא חוקרת אפרו-אמריקנית שביצעה מחקר בבית ספר המשרת אוכלוסייה אפרו-אמריקנית. היא באה לשדה, לעבוד כמורה, עם אוריינטציה ביקורתית (Critical Race Theory). העובדה שהייתה מזוהה כ"אחת משלהם" סייעה לה לבנות יחסי אמון ולברר את מקום הגזע כמעצב זהות בקרב התלמידים (Catlin, 2008).

ראו למשל את קטע התצפית הבא מתוך מחקרה:

*Ginny Marx came to visit.
She is a tall white woman, and they
(the students) automatically assumed
that she was from the university.*

ראו דוגמה דומה (משלימה והפוכה) של סטודנטית ממכללת דוד ילין, עולה מאתיופיה,⁵ שערכה מחקר על (חוסר) ההשתלבות של ילדים עולי אתיופיה בבית ספר ייחודי ויוקרתי בירושלים. היא מספרת על ילדה בת העדה, שבאחת התצפיות ניגשה אליה כלא מאמינה ושאלה בפליאה, "את מורה?" הסטודנטית השיבה לה בחיוב, והילדה אמרה, "אבל את חומה ורק צהובים הם מורים" (צהובים: כך כינתה הילדה את האוכלוסייה הלא-אתיופית). אינטראקציה מתועדת זאת, כמו אינטראקציות רבות אחרות, הביאו את הסטודנטית להוראה לידי הובלה של תהליך התערבות מוצלח ביותר, ששינה, ולו במקצת, את הגישה של בית הספר כלפי עולי אתיופיה ושל אלה כלפי עצמם. כותב שורות אלה חושב שמיצוב של חוקר בסיטואציות שכאלה הוא חשוב ביותר. ראשית, ניתן לזהות תופעות מטרידות, כמו הדרך שבה אירועי יום-יום מעצבים את התודעה של אוכלוסיות ילדים ונוער מודרות מסיבות כאלה ואחרות. שנית, ניתן, כמו שעשתה

4 מחקרים אמנסיפטוריים, בין שהחוקר נעזר בנחקרים (המשתתפים) כשותפים למחקר ובין שלא, נועדו להביא לשינוי במקומות שיש בהם דיכוי והדרה בכך שהם מצביעים על ליקויים מערכתיים ומציעים הצעות קונקרטיות לפתרון הבעיות, ראו למשל Carspecken, 1996.

5 תלמידה של כותב המאמר, שזכתה בפרס על עבודה סמינריונית מצטיינת.

אותה סטודנטית, לבצע, בעקבות אותן תצפיות אתנוגרפיות מנותחות, תהליך של שינוי הפרקטיקה, שגם אותו ניתן לתעד בצורה אתנוגרפית וללמוד ממנו וכך הלאה. במילים אחרות, החוקר במקרה זה עושה את כל הדרך מהמקום הקלאסי של "הזבוב בקיר" לזה שאינו מרוצה מהמציאות הנצפית ומחליט לחולל בה שינוי.⁶ שינוי מכוון שכזה בתרבות הנחקרת לא היה עולה על דעתם של אתנוגרפים קלאסיים.

תת-ז'אנר נוסף, המציב את החוקר לגמרי במרכז (ויש לומר שהוא ז'אנר שנוי במחלוקת), הוא הז'אנר האוטואתנוגרפי, שבו החוקר מתמקד בעיקר בחוויותיו הסובייקטיביות ובהרהורי על חוויות חייו. המתנגדים חשים שקשה לאפיין ז'אנר זה כשונה מרפלקציה עצמית, אוטוביוגרפיה או נרטיב אישי, ושחקר אינו יכול להיות מוגבל ל"הישארות בתוכי" (Krizek, 2003). המצדדים גורסים שזהו ז'אנר ייחודי, המעודד את הכותבים לחשוף ידע סמוי, לעתים אישי מאוד, ולהפוך אותו לגלוי ולציבורי (Park-Fuller, 2000). במידה מסוימת, גורסים המצדדים, אתנוגרפיה עצמית מאפשרת לכותב להשקיף על פיסות חיים ולנהל דיאלוג עם ה"עצמי" עם מעט מרחק (Spry, 2001), כלומר מתאפשר בה תהליך של "הזרה"; הכותב יכול לחשוף התרחשויות, עמדות ודעות במהלך חייו, בעודו משתמש ברבדים שונים של מודעות (Ellis & Bochner, 2000). באופן זה נשפך אור על התרבות שבקרה מתבצע המחקר העצמי.

כל עשייה אתנוגרפית בכל תת-ז'אנר היא מלאכה מורכבת הדורשת, במצב אידאלי, שהנכנסים לשדה זה יהיו בעלי יכולת ראייה הוליסטית ותשומת לב לפרטים. ראוי שתהיה להם רגישות תאורטית הכוללת קריאה ומחשבה רבה על שדות ידע רבים של הקיום האנושי. עליהם להיות מסוגלים לכתוב בצורה מדויקת וקריאה; צריכה להיות להם מודעות עצמית ויכולת ליצור קשר משמעותי גם עם אנשים שאינם הקהל ה"טבעי" שלהם; עליהם להיות מסוגלים לפעול במצבים של עמימות⁷ ולבוא אל השדה "ממקום של לא יודע", שהוא ההפך ממצב של חוקרים כל יודעים, שבאים לשדה עם הנחה ברורה מאוד, ויעשו לעתים הכול על מנת להוכיחה, גם אם ההקשר מזמן הסברים או פרשנויות אחרות. כל התכונות הנדרשות מחוקר שכזה הן לא תכונות מולדות (לפחות לא "רק" מולדות); אלה הן יכולות שניתן לרכוש, כאמור, על ידי קריאה, התעניינות, סקרנות, רצון לחולל שינוי, רצון להבין את העולם ולמידה מחוקרים מנוסים.⁸

6 החוקרת, למשל, יכולה להחליט לבצע מחקר פעולה שיתופי שיתועד בכלים אתנוגרפיים.

7 ראו המקרה של סודהיר ונטקש שהוזכר קודם. הוא החל להסתובב ברחובות ולשוחח עם סוחרי הקראק לאחר שהזדעזע מהעובדה שחלק מהפרופסורים כלל אינם נפגשים, מכירים או משוחחים עם נחקריהם. נדמה שוטנקש היה מוסיף תובנה משלו על כך שעל החוקר להיות אמיץ.

8 ועם זאת, יש לזכור שלעולם לא נהיה מושלמים ותמיד כדאי לחפש ולגייס עזרה מעמיתים שחזקים בתחומים מסוימים, ואנו נשלים אותם בתחומים שאנו חזקים בהם.

מקורות

- הרצוג, א' (1998). הביורוקרטיה ועולי אתיופיה: יחסי תלות במרכז קליטה. תל-אביב: צ'ריקובר.
- קרניאלי, מ' (2004). המורה שלא תגידי שאנחנו דפוקים. תל אביב: מכון מופ"ת - הוצאת כליל.
- רוזנפלד, י"מ (1997). למידה מהצלחות - כיצד לעצב עבודה סוציאלית ההולמת את מיועדיה. *חברה ורווחה*, י"ז(4), 281-261.
- Atkinson, P. & Hammersley, M. (2000). Ethnography and participant observation. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 248-261). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Banks, J. (1992). African American scholarship and the evolution of multicultural education. *The Journal of Negro Education*, 61(3), 273-286.
- Bar Shalom, Y. (2006) *Educating Israel: Educational entrepreneurship in Israel's multicultural society*. New York: Palgrave MacMillan.
- Bar Shalom, Y. & Krumer-Nevo, M. (2007). The usage of qualitative research methods as means to empower disadvantaged groups. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 2(1), 237-244.
- Bar Shalom, Y., Diab, K. & Rousseau, A. (2008). Sowing the seeds of change: Educating for diversity in the context of teacher training at an academic college of education in Jerusalem. *Intercultural Education*, 19(1), 1-14.
- Carspecken, P. F. (1996). *Critical ethnography in educational research: A theoretical and practical guide*. New York and London: Routledge.
- Cassell, J. (2002). Perturbing the system: "Hard science," "soft science," and social science, the anxiety and madness of method. *Human Organization*, 61(2), 177-185.
- Catlin, J. N. (2008). Black like me: A shared ethnography. *Journal of Urban Learning, Teaching and Research*, 4, 13-22.
- Ellis, C., & Bochner, A. P. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd ed., pp. 733-768). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punishment*. London: Tavistock.
- Geertz, C. (1973). Thick description: Toward an interpretive theory of culture.

- In C. Geertz (Ed.), *The interpretation of cultures: Selected essays* (pp. 3-30). New York: Basic Books
- Geertz, C. (1983). Blurred genres: The refiguration of social thought. In C. Geertz (Ed.), *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology* (pp. 19-35). New York: Basic Books.
- Kincheloe, J. L. & Berry, K. S. (2004). *Rigour and complexity in educational research: Conceptualising the bricolage*. London: Open University Press.
- Krizek, R. (2003). Ethnography as the excavation of personal narrative. In R. P. Clair (Ed.), *Expressions of ethnography: Novel approaches to qualitative methods* (pp. 141-152). Albany: State University of New York Press.
- Ladson-Billings, G., & Tate, W. F. (1995). Toward a critical race theory of education. *Teachers College Record*, 97, 47-63.
- LeCompte, M. D. & Schensul, J. J. (1999). *Designing and conducting ethnographic research*. London, UK: Alta Mira Press.
- Ogbu, J. U. (1987). Variability in minority school performance: A problem in search of an explanation. *Anthropology and Education Quarterly*, 18(4), 312-334.
- Ogbu, J. U. (2002). Cultural amplifiers of intelligence: IQ and minority status in cross cultural perspective. In J. M. Fish (Ed.), *Race and intelligence: Separating science from myth* (pp. 241-280). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Padilla, A. M. (1994). Ethnic minority scholars, research, and mentoring: Current and future issues. *Educational Researcher*, 23, 24-27.
- Park-Fuller, L. (2000). Performing absence: The staged personal narrative as testimony. *Text and Performance Quarterly*, 20, 20-42.
- Peacock, J. L. (1996). *The Anthropological Lens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pole, C. & Morrison, M. (2003). *Ethnography for education*. London, UK: Open University Press.
- Spry, T. (2001). Performing autoethnography: An embodied methodological praxis. *Qualitative Inquiry*, 7(6), 706-732.
- Venkatesh, S. A. (2008). *Gang leader for a day: A rogue sociologist takes to the streets*. New York: Penguin Press.
- Wexler, P. (1992). *Becoming somebody: Toward a social psychology of school*. London: The Falmer Press.